

DOI

УДК 94(477.85):329.73]«1941/1944»

Ігор Піддубний (м. Чернівці)

доктор історичних наук, доцент,

доцент кафедри всесвітньої історії факультету історії,

політології та міжнародних відносин

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

E-mail: i.piddubnii@chnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9453-5481>

Діяльність Організації Українських Націоналістів на території Буковини у 1940–1944 рр.

Мета даної статті – проаналізувати стан організації ОУН на Буковині в роки німецько-радянської війни та встановити основні прояви її діяльності. Для виконання даної мети використано синхронний підхід та спеціально-історичні методи, зокрема проблемно-хронологічний, який дозволяє простежити зміни у становленні організації ОУН на Буковині в ході німецько-радянської війни, зміни в позиції її керівництва та встановлення причин пошуку шляхів порозуміння з Румунією в виборі засобів спільного протистояння СРСР. Простежено умови діяльності ОУН на Буковині у «перший радянський рік» та встановлено основну мету такої діяльності, як відновлення підпільної мережі. Наголошено на ролі військової складової в організації, пов'язану з діяльністю П. Войновського. Простежено спроби нового відновлення мережі підпільних організацій після відходу з Буковини похідних груп ОУН, які перейшли на територію Галичини і вирушили на схід України з метою подальшої діяльності. Відновлення мережі підпільних організацій зумовило стабільну роботу спрямовану, в першу чергу, на ідеологічну та політичну підготовку нових членів організації. Помітною стає частка жінок в діяльності організації. Поразки Німеччини та загальне міжнародне становище стають чинниками, в яких все більше уваги приділяється пошуку можливості співпраці ОУН з румунською стороною, в тому числі і поза союзом останньої з націонал-соціалістською Німеччиною. Дане дослідження дає змогу розгорнути вивчення становлення ОУН на Буковині в 1940–1944 рр., періоді, який відзначався складними умовами діяльності організації і який позначений збереженням єдності підпільної організації до червня 1941 р., коли і на Буковині відбувся поділ на мельниківське та бандерівське крила ОУН. Дослідження особистих справ на виявлених румунською поліцією учасників ОУН дасть змогу простежити їх освітній та соціальний рівень. Перший характеризується для даного періоду наявністю людей з початковою та середньою освітою, що було результатом відходу з Буковини похідних груп ОУН, які взяли участь у створенні Буковинського Куреня та приходом в організацію значно більшого числа представників селянської та робітничої молоді. Дане дослідження виконано на основі опрацювання як раніших публікацій дослідників так і архівних матеріалів, які ввадяться нами в науковий обіг.

Ключові слова: Організація Українських Націоналістів, Буковина, Чернівецька область, Румунія, Губернаторство Буковини, Друга світова війна, німецько-радянської війна, П. Войновський, М. Кіндзірський, М. Колотило, регіональні організації ОУН.

Ihor Piddubnyi (Chernivtsi)

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Universal History

Faculty of History, Political Science and International Relations

of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

E-mail: i.piddubnii@chnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9453-5481>

Activities of the Organization of Ukrainian Nationalists in the territory of Bukovina in 1940–1944

Abstract. The purpose of this article is to analyze the state of the OUN organization in Bukovina during the German-Soviet war and to establish the main manifestations of its activities. To achieve this goal, a synchronous approach and special-historical methods were used, in particular, a problem-chronological

one, which allows us to trace changes in the position of the OUN organization in Bukovina during the German-Soviet war, changes in the position of its leadership, and the establishment of the reasons for the search for ways of understanding with Romania in choosing the means of joint opposition to the USSR. The conditions of the OUN activity in Bukovina in the «first Soviet year» were traced and the main goal of such activity, such as the restoration of the underground network, was established. The role of the military component in the organization, associated with the activities of P. Voinovsky, was emphasized. Attempts to re-restore the network of underground organizations after the departure of the OUN derivative groups from Bukovina, who moved to the territory of Galicia and went to eastern Ukraine for the purpose of further activity, were traced. The restoration of the network of underground organizations led to stable work aimed primarily at the ideological and political training of new members of the organization. The share of women in the organization's activities is becoming noticeable. Germany's defeats and the general international situation are becoming factors in which more and more attention is paid to finding opportunities for cooperation between the OUN and the Romanian side, including outside the latter's alliance with National Socialist Germany. his study allows us to expand the study of the situation of the OUN in Bukovina in 1940-1944, a period marked by difficult conditions for the organization's activities and marked by the preservation of the unity of the underground organization until June 1941, when the division into the Melnyk and Bandera wings of the OUN also took place in Bukovina. The study of the personal files of the OUN members identified by the Romanian police will allow us to trace their educational and social level. The first is characterized for this period by the presence of people with primary and secondary education, which was the result of the departure from Bukovina of the OUN detachment groups that participated in the creation of the Bukovynsky Batalion and the arrival of a significantly larger number of representatives of peasant and working youth in the organization. This study was carried out on the basis of the processing of both previous publications by researchers and archival materials that we are introducing into scientific circulation.

Key words: *Organization of Ukrainian Nationalists, Bukovina, Chernivtsi region, Romania, Bukovina Governorate, World War II, German-Soviet war, P. Voynovsky, M. Kindzirsky, M. Kolotylo, regional organizations of the OUN.*

Утворення Організації Українських Націоналістів стало відправною точкою у розширенні її регіональних організацій на регіони Європи з українським населенням. Для Буковини утворення організації було пов'язане з діяльністю українських інтелектуалів у перший, довоєнний, період її діяльності. Зміни кордонів держав, які відбулися у 1939–1940 рр. в Європі призвів до змін у складі та структурі організації ОУН на Буковині/Чернівецькій області, а німецько-радянська війна вплинула на розділ симпатиків ОУН на Буковині на два крила. Все це визначало форми діяльності організації, як і підбір лідерів регіональної організації. Останній момент відіграв провідну роль в організаційному плані та виборі засобів діяльності.

Проблема українського націоналістичного руху, діяльності його членів на Буковині вже під-

німалася в літературі. Фактично перший аналіз діяльності українських націоналістів на Буковині було зроблено у колективній праці 1956 р., тим паче, що двоє з трьох редакторів праці, Д. Квітковський та Т. Бриндзан, були безпосередніми учасниками подій, описаних в історичній частині праці¹. Також певна робота була проведена І. Фостієм, який встановив загальні тенденції розвитку українського націоналістичного руху на Буковині в період Другої світової війни². Узагальнення щодо діяльності організації ОУН на Буковині у першій половині 1940-х років зроблено і Д. Продаником у вступній частині до «Літопису УПА. Нова серія»³. Діяльність організації ОУН на Буковині та створення її керівниками умов для формування Буковинського Куреня було розглянуто у спільній праці А. Дуди та В. Старика⁴. Проте існує потреба доповнення

¹ Буковина – її минуле і сучасне: Репринт. вид. 1956 р. /Д. Квітковський, Т. Бриндзан, А. Жуковський. Чернівці: Друк Арт, 2019.

² Фостій І. Північна Буковина і Хотинщина у Другій світовій війні 1939–1945 рр. Чернівці: Чернівецьке обласне відділення Пошуково-видавничого агентства «Книга Пам'яті України», 2004.

³ Проданик Д. Передмова. Літопис УПА. Нова серія. Т. 19: Підпілля ОУН на Буковині: 1943–1951. Документи і матеріали. /ред. рада П. Сохань, П. Й. Потичний та ін. Упор. Д. Проданик. Київ-Торонто, 2012. С. 27–49.

⁴ Дуда А., Старик В. Буковинський Курінь в боях за українську державність. 1918 – 1941 – 1944. Київ – Чернівці, 1995.

вже опублікованих матеріалів деякими даними, що містяться у справах Державного архіву Чернівецької області для отримання більш повноцінної картини діяльності ОУН на Буковині в роки Другої світової війни.

Саме тому *мета* даної статті – проаналізувати стан організації ОУН на Буковині в роки німецько-радянської війни та встановити основні прояви її діяльності. Для виконання даної мети використано синхронний підхід та спеціально-історичні методи, зокрема проблемно-хронологічний, який дозволяє простежити зміни у становищі організації ОУН на Буковині в ході німецько-радянської війни, зміни в позиції її керівництва та встановлення причин пошуку шляхів порозуміння з Румунією в виборі засобів спільного протистояння СРСР.

Оскільки діяльність ОУН на Буковині має свої особливості, то для більш коректного висвітлення, на нашу думку, варто дотримуватися відповідної періодизації, яку можемо застосувати до історії краю. Найближчим варіантом такої періодизації є запропонована свого часу А. Жуковським і подана у колективній праці 1956 р., до якої додаємо наші пояснення. Так, стосовно відтинку часу, що нас цікавить можемо застосувати наступні періоди: а) румунський період (1918–1940): саме у цьому періоді утворилися дві організації, які у 1934 р. здійснили об'єднання в єдину організацію (ОУН Українських Південно-західних земель). В межах цього періоду можемо виділити парламентський період (1918–1937 рр.) та період авторитарного королівського режиму (1938–1940 рр.), коли на підставі закону від 14 серпня 1938 р. було створено Цинут Сучава⁵; б) советський період (1940–1941): включення північної частини Цинуту Сучава та суттєве послаблення організації з причини виїзду лідерів та проведення системних репресивних заходів радянськими каральними органами⁶; в) український переворот на Буковині 1941 р.: з

діяльністю Тимчасового Українського Комітету у Вижниці на чолі з М. Мичковським та іншими діями⁷; г) другий румунський період (1941–1944): повернення північної частини колишнього Цинуту Сучава до складу королівства під владу та встановлення режиму військового часу з контролем за потенційними противниками влади, зокрема і членами ОУН⁸; г) другий советський період (від 1944 р.), коли в умовах війни застосовувалися підрозділи НКВС для боротьби проти підпілля ОУН та боївок УПА, що завдало відчутного удару вже наприкінці 1944 року⁹.

Після переходу північної частини Цинуту Сучава до складу СРСР та утворення на його основі Чернівецької області усталилася діяльність радянських органів влади, що означало також ведення системної діяльності органів НКВС проти представників українського націоналістичного руху. Заснований на Буковині на початку 30-х років ХХ ст. він остаточно оформився у 1934 р., хоча для румунської поліції датою появи ОУН на Буковині вважався 1937 р., коли відбулася одна з найвідоміших акцій організації. Засновниками організації вважалися члени групи «Самостійність», тобто ті, хто згуртувався навколо видаваної у Чернівцях газети і, в першу чергу, Орест Зибачинський¹⁰.

Після включення північної частини Буковини до складу Української РСР націоналістичний рух опинився у досить складному становищі, оскільки у червні 1940 р. край залишили О. Зибачинський, Д. Квітковський, О. Масікевич, С. Никорович. Слідом за І. Фостієм Д. Проданик стверджує, що архіви служби інформації у Чернівцях потрапили до рук НКВС, що дало змогу новій владі проводити пошук та арешти всіх членів політичних партій та національних товариств, на тлі чого найбільшу загрозу становили ОУН, як організація, що мала на меті боротьбу за створення Української Самостійної Соборної Держави¹¹.

⁵ Буковина – її минуле і сучасне: Репринт. вид. 1956 р. / Д. Квітковський, Т. Бриндзан, А. Жуковський. Чернівці: Друк Арт, 2019. С. 318, 356.

⁶ Там само. С. 392.

⁷ Там само. С. 403–405.

⁸ Буковина – її минуле і сучасне: Репринт. вид. 1956 р. / Д. Квітковський, Т. Бриндзан, А. Жуковський. Чернівці: Друк Арт, 2019. С. 406.

⁹ Там само. С. 412. В нашому випадку, на відміну від хронології А. Жуковського, можемо подавати даний період у проміжку 1944–1991 рр.

¹⁰ Піддубний І. А. Проблеми українського націоналістичного руху на Буковині в 30-і роки. *Зелена Буковина*. 1997–1998. № 3–4/1. С.32–34; Державний архів Чернівецької області, ф. 30 (Чернівецький обласний інспекторат поліції, м. Чернівці), оп. 4, спр. 415, арк. 100.

¹¹ Фостій І. Північна Буковина і Хотинщина у Другій світовій війні 1939–1945 рр. ... С. 47.

З від'їздом О. Зибачинського керівництво організацією в краї перейшло до Дмитра Яремчука, а з жовтня 1940 р. – до В. Кулішіра¹². Саме з ним та його діяльністю А. Дуда та В. Старик пов'язують виготовлення піддроблених документів для ряду українських політичних і культурних діячів Буковини, що давали можливість оформити документи для виїзду з СРСР. Проте 4 листопада 1940 р. В. Кулішір був заарештований та перебував під слідством. Після 20 червня 1941 р. достовірних даних про його долю немає. Після арешту В. Кулішіра головою крайового проводу ОУН став Петро Войновський, який після арешту у грудні 1940 р. був заарештований, але втік з-під арешту та переховувався у Вашковецькому районі. Саме з цим періодом діяльності ОУН на Буковині А. Дуда та В. Старик пов'язують діяльність П. Войновського з переорієнтації інфраструктури українського підпілля на створення парамілітарних сил¹³. Ці дії відбувалися в умовах активного переслідування органами НКВС членів ОУН, яких, за даними І. Фостія, у 1940–1941 рр. було заарештовано та засуджено 267 осіб¹⁴.

Саме про цей період в історії підпільного руху в довідці румунської поліції 1941 р. зазначалося, що в період біженства О. Зибачинського керівництво проводом ОУН перебрав П. Войновський (псевдо «Василь») у підпорядкуванні якого знаходився і студент філології Мирослав Кіндзирський (псевдо «Боевір»), його сестра Лідія Кіндзирська (псевдо «Хмара»), також студентка. Саме з М. Кіндзирським румунська поліція пов'язувала відновлення мережі ОУН в Чернівецькій області, а саме у північно-західній та північній частинах краю. Також поліцією відзначалися непорозуміння між П. Войновським та М. Кіндзирським, що змусило провід ОУН з Галичини прислати на Буковину своїх представників. Якщо Д. Проданик

М. Кіндзирський

пише про це, конкретизуючи час (весна 1941 р.) та називаючи імена Г. Барабаш (псевдо «Яворський») та «Конрада», то в документі поліції вказано лише на факт присилки людини з псевдо «Заяць»¹⁵. Порозуміння, за даними поліції не відбулося, оскільки П. Войновський, будучи марнославним, боявся конкуренції. Д. Проданик вказує на Г. Барабаша лише як кур'єра, який тричі привозив необхідну літературу А. Галицькій і таким чином знайомив з розколом в рядах ОУН¹⁶. Стосовно ж діяльності «Заяця» поліція відзначала його заходи в сфері організації студентів та молоді з числа селян. При цьому «Заяць» перевагу у співпраці надавав М. Кіндзирському. Власне впродовж 1940–1941 рр. на Буковині було накопичено літературу антибольшевицького, політичного та ідеологічного спрямування. Та й сам М. Кіндзирський заявляв про свою готовність перейти на сторону «Заяця»¹⁷.

Також саме у 1941 р. впродовж березня – травня, на Буковину дійшли чутки про конфронтацію між А. Мельником та С. Бандерою. Проте інформація, яку отримували була не зовсім достовірною. Найбільше її приймали у формі повідомлень про відставку А. Мельника на користь С. Бандери. Але й були повідомлення про непорозуміння. Правда в інформації «Заяця» та П. Войновського мали місце повідомлення про збереження керівництва ОУН за С. Бандерою, а повідомлення такого плану сприймалися позитивно. Сам П. Войновський виглядав як підпорядкований С. Бандері. Проте вирішення настане дещо згодом. Після повернення румунських військ на Буковину прибув сюди і О. Зибачинський, завдяки якому П. Войновський примкнув до мельниківців. О. Зибачинський через обставини не міг надовго затриматися в Чернівцях і незабаром у складі німецького підрозділу вирушив до Києва. Це рішення визначило подальші дії П. Войновського, який зі своїми прихильниками попрямував на схід для співпраці з німцями. Натомість М. Кіндзирський, коли дізнався про проголошення Української Держави, вирушив до Галичини, щоб розвідати ситуацію та вибрати варіант дій. Після повернення на Буковину він

¹² Літопис УПА. Нова серія. Т. 19: Підпілля ОУН на Буковині: 1943–1951. ... С. 28.

¹³ Дуда А., Старик В. Буковинський Курінь в боях за українську державність... С. 55–56.

¹⁴ Фостій І. Північна Буковина і Хотинщина у Другій світовій війні 1939–1945 рр.... С. 119, 129.

¹⁵ Державний архів Чернівецької області, ф. 30, оп. 4, спр. 415, арк. 100.

¹⁶ Літопис УПА. Нова серія. Т. 19: Підпілля ОУН на Буковині: 1943–1951... С. 29.

¹⁷ Державний архів Чернівецької області, ф. 30, оп. 4, спр. 415, арк. 100–100 зв.

мав зустріч з О. Зибачинським та П. Войновським і, не побажавши перебувати в одній організації, розірвав відносини, перейшовши до бандерівського крила. Цей перехід визначив долю тих, хто залишився на позиції ОУН бандерівського крила. Правда впродовж певного часу мали місце дезорієнтація і хаос в організації на Буковині¹⁸.

Початок німецько-радянської війни застав згаданих представників в різних районах Чернівецької області. Так, М. Кіндрівський діяв на півночі, в районі сіл Онут та Чорний Потік, у північно-західній частині (район Вашківців) діяли Л. Кіндрівська, П. Войновський, надрайоновий провідник Лукенчук. Вже впродовж перших днів було створено формування з прихильників націоналістів, зокрема і не-членів організації. Їхня діяльність стала найактивнішою на лінії Розтоки-Вашківці, звідки відступали радянські підрозділи, які загонами роззброювалися. Офіцери НКВС, захоплені в полон, розстрілювалися, і в даний період мали місце розправи з євреями у селах даної частини області. Зрештою і на півночі області, звідки відходили в першу чергу представники радянської влади, також влаштовувалися заходи проти НКВС-івців та євреїв¹⁹. До числа керівників підпілля, які діяли в межах Чернівецької області Д. Проданик відносить І. Колотила («Рись»), який діяв на території Вашківського району, П. Ісака («Мороз»). Його та «Василя» і «Хмари» зоною діяльності він називає Вижницький район, на відміну від інформації румунської поліції²⁰. Чисельність самих підпільників, які діяли проти радянських підрозділів П. Войновський називає у кількості 138 бійців²¹. Проте, коли було створено Буковинський Курінь, до його складу увійшло значно більше число добровольців. Окрема група з Вижниці, у складі якої були «Сокіл», «Буревій», «Тимош», «Богун» приєдналася до групи П. Войновського вже у Городенці. Результативність дій бойових підрозділів ОУН, які сформували під Бельцями, Сторожинцем і у с. Малий Кучурів за даними О. Зибачин-

ського становили захоплення 2 танків, 10 мінометів, 150 кулеметів, 3 тис. гвинтівок, 200 тис. набоїв²².

Протистояння на теренах області мало відгуком і дії в межах обласного центру. Так, проводилися офіцерами НКВС заходи проти підпілля і 27 червня 1941 р. було заарештовано «Заяця». Про його подальшу долю невідомо, адже у рефераті поліції зазначалася як страта, так і можливість депортації. При арешті «Заяця» було вбито студента О. Поремського. За даними поліції 22 червня, а за спогадами сучасників – 29 червня, загинула в перестрілці з чекістами Л. Гнідевич (Нікорович)²³.

Під час відступу радянських військ і до вступу румунських у Чернівцях було створено Українську Національну Раду Буковини і Бессарабії, до складу якої увійшли І. Карбулицький, О. Гузар, В. Шерей, Ю. Дідів, І. Жуковський, Р. Шавло, М. Мичковський, Я. Жуковський, П. Войновський, О. Микитюк та ряд інших. Керувала Радою управа у складі дев'яти осіб на чолі з І. Карбулицьким. В Українському Народному Домі в Чернівцях 6 липня 1941 р. на засіданні Ради проголосили відновлення української державної влади на підставі рішення Буковинського віча 3 листопада 1918 р. та розробляли проекти формування органів влади на місцях. Проте реалізувати на міри в Чернівцях так і не вдалося через прихід румунських військ. Більш вдалими вважали дії створеного 1 липня 1941 р. у м. Вижниці Тимчасового Українського Комітету на чолі з М. Мичковським. На скликаному вічі було оприлюднено «Заклик до населення Вижниччини» з оголошенням мети – створення Української Держави, а також вжито

І. Карбулицький

¹⁸ Державний архів Чернівецької області, ф. 30, оп. 4, спр. 415, арк. 101.

¹⁹ Там само, арк. 100 зв.

²⁰ Літопис УПА. Нова серія. Т. 19: Підпілля ОУН на Буковині: 1943–1951... С. 29–30.

²¹ Дуда А., Старик В. Буковинський Курінь в боях за українську державність... С. 57.

²² Буковина – її минуле і сучасне... С. 405, 407.

²³ Державний архів Чернівецької області, ф. 30, оп. 4, спр. 415, арк. 100 зв.; Дуда А., Старик В. Буковинський Курінь в боях за українську державність... С. 58.

заходів для дотримання порядку²⁴. Однак вже 11 липня 1941 р. Тимчасовий Український Комітет прийняв рішення про саморозпуск²⁵.

Серед інших заходів керівників ОУН на Буковині став протест проти зайняття Північної Буковини Румунією та вимога приєднання Буковини до України. Виклад проблеми містився у меморіалі, переданому до німецької влади через німецького консула у Чернівцях делегацією до складу якої увійшли О. Зибачинський, О. Гузар, В. Князький. Меморіал був підписаний 25 тис. особами, а його автором вважали І. Карбулицького. Згаданий меморіал передано міністру Німеччини Пфлаумеру 18 вересня 1941 р. Також подавалися меморіали і буковинськими переселенцями у таборах в Німеччині. 6 серпня 1941 р. меморіал з переліком зловживань румунської влади та доказами українського характеру Буковини направив німецькому уряду і Т. Бриндзан²⁶. Фактично від 30 липня по 16 вересня до райхсканцелярії надійшла велика кількість листів з протестом проти передачі Румунії територій з українським населенням. Власне таку акцію з укладення германофільського меморандуму проводили виключно члени ОУН (м), тоді як Буковинський Провід ОУН заявив про свою непідтримку даної позиції²⁷.

Згодом відповіді румунської сторони вийшли у вигляді окремих брошур, підготовлених німецькою мовою проф. І. Я. Ністором. У 1940 р. І. Ністор видав роботу «*Die Vereinigung der Bukowina mit Rumänien*», в якій подав історію подій 1918 року на Буковині та доводив позитивне значення включення Буковини до складу королівства²⁸. У 1942 р. вийшла підготовлена на 15 листопада того року брошура з відповіддю на меморандум ОУН Буковини і Бессарабії від 15 вересня 1941 р. щодо Буковини, у вступному слові якої буде викладено текст цього документу. Виклад відповіді колишнього міністра давав змогу читачеві дізнатися про роботи автора з даного питання та про позицію К. Мацієвича, який 20 липня 1919 р. заявив про відсутність претензій УНР щодо за-

дністровських земель, про що І. Ністор звертається до мемуарів українського дипломата²⁹. У січні 1942 р. членів ОУН з Буковини було віддано під суд і процес відбувся у м. Ясси. Серед відданих під суд була і О. Гузар, і Р. Гузар та інші учасники підпілля, що знову дещо послабило організацію.

Р. Гузар

Війна національного реваншу, якою стала участь Румунії у Другій світовій війні на боці країн Вісі на Буковині могла призвести до збройного протистояння між румунами та українцями, що було небажаним для III Райху. Саме тому німецька сторона займає позицію облаштовувача переговорів, які проводилися наприкінці липня 1941 р. в Чернівцях. З української сторони на переговори прибули І. Карбулицький, Ю. Дідів, Р. Шавло, В. Шерей. Дещо пізніше приєднався до переговорів і П. Войновський. Результатом перемовин стало формування умов, на яких усувалася можливість будь-якої збройної акції проти румунської влади, виведення з краю (колоною) учасників націоналістичного підпілля на Галичину і далі в Україну та позбавлення румунського громадянства всіх, хто йшов за межі Буковини.

Власне групи формувалися як у Чернівцях, так і по селах. В Чернівцях запис добровольців здійснювала група під керівництвом А. Балюка³⁰. Переважно записувалися молоді люди, які мали певні політичні непорозуміння з новою румунською владою або ж не бажали бути мобілізованими до румунської армії. Станом на липень 1941 р. було сформовано чотири арбайтсколонн і 3 серпня 1941 р. після процедури позбавлення румунського громадянства Чернівецька група вирушила в напрямку на Снятин, дорогою об'їждившись з Кіцманською групою та збираючи

²⁴ Дуда А., Старик В. Буковинський Курінь в боях за українську державність... С. 58–59.

²⁵ Там само. С. 61.

²⁶ Буковина – її минуле і сучасне:... С. 406.

²⁷ Дуда А., Старик В. Буковинський Курінь в боях за українську державність. С. 63.

²⁸ Nistor I.I. Die Vereinigung der Bukowina mit Rumänien. București: Bucovina, 1940.

²⁹ Nistor I. Antwort an die Ukrainische denkschrift. Bukarest. 1942.

³⁰ Дуда А., Старик В. Буковинський Курінь ... С. 65–66.

решту добровольців дорогою до Снятина. На лінію кордону біля Снятина вийшла група у 300–400 осіб. Двома тижнями пізніше до Галичини було відправлено ще одну групу у 50–60 осіб. Наприкінці липня 1941 р. до Галичини перейшли і учасники Вижницької групи³¹.

В умовах, коли відбувався відхід членів ОУН з Буковини проводиться перевірка стану організації в краї. З цією метою на Буковині діяв Ми-

хайло Колотило (псевдо «Кобзар», «Гуцул»), який 20 серпня 1941 р., як особистий представник провідника ОУН (р) М. Лебедя склав звіт про стан організації на Буковині. В його звіті було вказано, що організаційна мережа ОУН на Буковині напередодні німецько-радянської війни нараховувала до 2 тис. членів, з яких 900 під командуванням П. Войновського вирушили на схід України³². У звіті румунської поліції перехід П. Войновського з прихильниками в Україну коментувався як зближення П. Войновського з німцями. При цьому у січні 1944 р. вказувалося, що П. Войновський втратив значну частину своїх людей, які тверезо оцінили ситуацію³³.

На Буковині, тим часом, організація залишалася під керівництвом М. Кіндзірського, який здійснював його спільно з М. Колотилом, який займався студентством. М. Кіндзірський після зустрічі з Є. Легендою, змушений був вертатися до Буковини і повторно вже разом з М. Колотило повертатися до Галичини на зустріч з Є. Легендою та Д. Мироном. Їхня позиція в питанні організації на Буковині полягала у заявленій необхідності відновити мережу на Буковині. Мета цих дій, поширених на регіон з українським населенням, була у поширенні впливу ОУН на населення в умовах, коли Німеччина та її союзники програватимуть війну. Декого з союзників Німеччини бачили можливим союзником ОУН в

боротьбі проти большевиків. Тоді ж шукали шляхів порозуміння з Румунією в українському питанні, проте досягнути його в 1941 р. виявилось неможливим. Після тривалих розмов було прийнято рішення про призначення М. Колотила керівником організації на півночі Буковини, тоді як М. Кіндзірський ставав організаційним референтом³⁴.

Зрештою Галичина в організаційному відношенні ставала «краєм», тоді як Буковина «областю», хоча точнішим терміном в такому підпорядкуванні, на думку поліцейського мала бути «округа». За даними румунської поліції при відновленні організації відбувся поділ території її майбутньої діяльності на дві частини. Північна охоплювала лівий берег р. Прут, тоді як північно-західна – район р. Черемош. У північно-західній частині запланували створення двох надрайонів: в районі Вашківців та у Вижниці. Тут відновлення мережі відбувалося на основі старої з 1940–1941 рр. і вважалося більш легким, оскільки з регіону, особливо з гірської частини надрайону, в Україну вийшло мало людей. Тому саме з цього регіону розпочав роботу М. Кіндзірський. Керівником надрайону Вижниця став Гайдук Мирослав (псевдо «Шапка»), тоді як надрайоном Вашківці керував М. Кіндзірський. Складнощі виникли у відновленні мережі в північній частині³⁵.

У пропагандистській роботі використовували журнал «Мечем», як і «Декалог», які друкувалися на Буковині. Значна частина пропагандистської літератури надходила з Галичини, при цьому доволі багато видань, в тому числі художньої літератури, до 1940 р. були дозволені в Румунії цензурою³⁶.

У січні 1942 р. відбувся арешт М. Колотила, тоді як М. Кіндзірському вдалося уникнути арешту та втекти до Галичини. Перебування на Буковині для нього було загрозливим, оскільки підпільна мережа не була достатньо потужною. Перебування на Галичині стало часом певної підготовки для М. Кіндзірського, якого перекинули на схід України, до Одеського проводу. Разом з М. Кіндзірським до Галичини втік також і Д. Гирюк (псевдо «Тарас»), якому крайовий про-

М. Колотило

³¹ Там само. С. 67–69.

³² Дуда А., Старик В. Буковинський Курінь ... С. 71.

³³ Державний архів Чернівецької області, ф. 30, оп. 4, спр. 415, арк. 101.

³⁴ Там само, арк. 101 зв.–102.

³⁵ Державний архів Чернівецької області, ф. 30, оп. 4, Спр. 415, арк. 102.

³⁶ Там само, арк. 102.

від доручив керівництво обласним проводом. Він призначив організаційним референтом М. Гайдука. Зрештою у 1942 – весною 1943 р. велася розбудова організації і підпільна мережа поширювалася і на північний район, як і в районі Глибокої³⁷.

Не залишався осторонь організації ОУН на Буковині і М. Колотило. Навесні 1942 р. йому вдалося потрапити до шпиталю «Сокола» у Яссах, де він перебував в ув'язненні та у серпні 1942 р. після втечі перебратися до Галичини, де залишався до квітня 1943 р., діючи на різних посадах. У квітні 1943 р. він направлений на Буковину з метою здійснення політичних та організаційних заходів. Проте у квітні 1943 р. сигуранцю було проведено ряд арештів у селах Банилів, Мілієве, Іспас, Черногузи, Вижниця. Також арешти провели і в селах з долини Пруту, в результаті яких заарештували і Д. Гирюка. З цієї причини не відбулася зустріч з М. Колотилом, а єдиним керівником залишився «Шапка». Проведені у квітні, а також у травні 1943 р. арешти повністю зруйнували підпільну мережу в долині р. Прут, частково в долині р. Черемош, але не зачепили мережу в районі р. Сірету та в районі Глибокої. М. Колотило тим часом перебував у батьків та займався більше написанням статей. З «Шапкою» зустрівся на конспіративній квартирі у с. Бережниця³⁸.

Спроби «Шапки» відновити зруйновану мережу в долині Пруту не мали успіху. Натомість в долині Черемошу було відновлено підпільну мережу, а саму територію поділили на два надрайони. Один містився між селами Барбівці та Черногузи і мав керівником селянина з с. Бережниця на Черемоші на псевдо «Весна». Точка контакту з Галичиною тут спершу була у с. Банилів на Черемоші, а згодом в с. Мілієве на Черемоші. Другий надрайон охоплював гори та села в долині Сірету і керувався чоловіком на ім'я Степан. Район Глибокої не був поєднаний з двома згаданими. Оскільки ця інформація була дана М. Колотилом румунській поліції після чергового арешту у грудні 1943 р., то імена керівників не були встановлені через не-

знання їх М. Колотилом. Також він повідомив, що разом з «Шапкою» діяли інструктори «Андрей» (Жалоба) та «Карпо» (Паламарчук). Вони мали завданням обходити райони та інструктувати членів організації в політичній та ідеологічній сферах. У Чернівцях «Шапці» вдалося досягти мінімальних результатів та залучити до підпільної мережі переважно жінок на початку 1943 р. Арешти квітня – травня 1943 р. обірвали вже встановлені контакти³⁹.

Як відомо в політичному огляді за червень 1943 р. відзначалися заходи каральних органів проти українців, звинувачених у політичних проступках. Наголошували також на заявах державних посадовців про румунський характер Трансністрії. На Буковині селяни, як українці, так і румуни, були невдоволені наміром влади організувати колективні сільськогосподарські громади. У червні 1943 р. німецька комісія відвідала Румунію з метою набору українських добровольців до 14-ї гренадерської дивізії Ваффен-СС «Галичина». У Чернівцях погодилися на таку участь 200 осіб⁴⁰.

У середині липня 1943 р. М. Колотило намагався відновити керівництво в надрайонах та у районі Глибокої й організував проведення конференції у с. Лукавець, участь в якій взяли «Шапка», «Андрій», «Карпо». У виступі М. Колотило проаналізував політичну ситуацію та встановив необхідність боротьби за політичне звільнення України зі співпрацею у цій праві з усіма країнами, окрім СРСР та Німеччини.

На середину серпня 1943 р. в с. Лукавець було проведено другу конференцію, де зокрема йшла мова про необхідність співпраці з Румунією. Це рішення мало результатом відмову від антирумунської пропаганди та проведення заходів для пояснення важливості спільної долі, спільної боротьби проти большевицької Москви. Саме тому наприкінці серпня 1943 р. вирушив до Галичини, де у Вищій раді добився перекладу резолюцій III конференції ОУН, «Ідеї та чину» румунською⁴¹. З поверненням до Румунії намагався реалізувати рішення, проте у вересні мали місце нові арешти на Буковині⁴². Ці арешти

³⁷ Там само, арк. 102 зв; Літопис УПА. Нова серія. Т. 19: Підпілля ОУН на Буковині... С. 31.

³⁸ Державний архів Чернівецької області, ф. 30, оп. 4, спр. 415, арк. 103; Літопис УПА. Нова серія. Т. 19: Підпілля ОУН на Буковині: 1943–1951... С. 32.

³⁹ Державний архів Чернівецької області, ф. 30, оп. 4, спр. 415, арк. 103.

⁴⁰ Літопис УПА. Нова серія. Т. 19: Підпілля ОУН на Буковині... С. 53–54, 56.

⁴¹ Див. ілюстр. 2.

⁴² Державний архів Чернівецької області, ф. 30, оп. 4, спр. 415, арк. 103 зв.–104.

пов'язували з появою листівок «Український Народ»⁴³ та «УПА»⁴⁴.

Станом на жовтень 1943 р., внаслідок арештів серпня 1943 р., не було відновлено контактів з Буковиною в плані організації. При цьому відомо було про організацію депортації з району Вижниці, в тому числі мало місце вивезення молоді до III Райху⁴⁵. Доречно вказати, що у «Суспільно-політичному огляді подій у Румунії» від 11 листопада 1943 р. аналізували арешти у Вижниці, як результат доносу родини Вільцан на районного провідника І. Кліма, який під тортурами видав всю мережу. В результаті у Вижниці, Ростоках, Рівні, Путилі було заарештовано 111 осіб. Причиною доносу в іншому повідомленні називали особисту помсту. Звільнення І. Кліма давало підстави членам організації думати, що він провокатор⁴⁶.

Станом на січень-лютий 1944 р. для представників румунської влади актуальною була інформація про можливість повстань проти радянської влади в разі її повернення на Буковину. Одночасно велися бесіди щодо можливості нападів загонів УПА на Румунію. В плані стану організації відзначено збереження мережі у південній частині Буковини⁴⁷.

Січнем 1944 р. датовано рукописне звернення до уряду Румунії за авторства М. Колотила, який у «Меморандумі румунському уряду» охарактеризував спільність долі Румунії і України на тлі процесів, що мали місце у Східній Європі та характеризує як позицію СРСР («московський імперіалізм») так і III Райху як спрямовану на здобуття гегемонії у Європі⁴⁸. Пишучи про ситуацію, М.Колотило зауважував на шансах програшу війни Німеччиною та наголошував, що «війна з Москвою буде виграна, коли в її основу ввійде ідея духової, політичної та соціальної перебудови Сходу Європи, на принципі самостійних національних держав всіх народів та нового справедливого й вільного соціально-економічного ладу»⁴⁹. Завданням української нації і ОУН він назвав відбудову Української Са-

мостійної Соборної Держави, яка мала відбутися за умови вільного національно-політичного та соціально-економічного ладу, досягти якого можна було завдяки «спільному фронту всіх народів проти імперіалізмів, що загрожують їхній незалежності»⁵⁰. Саме через це для України і Румунії виникала потреба спільних дій і від імені Організації Українських Націоналістів Самостійників Державників М. Колотило, як член проводу ОУН, заявляв про визнання кордонів Румунії станом на 1 грудня 1918 р. Він же говорив про майбутню спільну боротьбу Румунії і України проти «московсько-більшевицького імперіалізму». Площинами порозуміння називав боротьбу за національну територію, боротьбу проти «мадярського і польського імперіалізмів», створення «спільного економічного блоку». Все це, на думку М. Колотила було можливим і на підставі спільної релігії, а співпраця з «латинською Державою» дасть змогу протистояти ідеї панславізму. Для досягнення союзу заявляв про можливість зміни тактики ОУН в Буковині чи зайняти позицію, що вестиме до порозуміння між двома народами. Також висловлював бажання розгляду румунськими політиками української проблеми у світлі міжнародних взаємин⁵¹.

Отже, перехід північної частини Цинуту Сучава до складу СРСР та утворення Чернівецької області на її основі призвело до встановлення повного контролю над населенням краю з боку радянських карних органів. Контроль за підпільною діяльністю колишніх політичних діячів та організацій, які таємно чи законно діяли в умовах Королівства Румунії призвів до пошуку, виявлення й арештів, що руйнувало мережу підпільних організацій. В тих умовах робилися спроби відновлення у 1940-1941 рр. підпільної мережі ОУН на Буковині, які подекуди мали певний успіх. Зміна акцентів у підготовці членів організації дозволила її керівництву, яке зайняло позицію ОУН (м) приєднатися до дій німецької армії та спроб будувати елементи української

⁴³ Див. ілюст. 1.

⁴⁴ Літопис УПА. Нова серія. Т. 19: Підпілля ОУН на Буковині... С. 62.

⁴⁵ Там само. С. 58–59.

⁴⁶ Літопис УПА. Нова серія. Т.19: Підпілля ОУН на Буковині... С. 53–64, 72.

⁴⁷ Там само. С. 84–85.

⁴⁸ Державний архів Чернівецької області, ф. 30, оп. 4, спр. 415, арк. 61.

⁴⁹ Там само, арк. 62.

⁵⁰ Там само. Арк. 62 зв.

⁵¹ Державний архів Чернівецької області, ф. 30, оп. 4, спр. 425, арк. 63–64.

державності на сході України. На території північної частини Буковини відновлення організації і її підпільної мережі відбувалося в кілька етапів та при потребі такої як після виходу з Буковини частини добровольців на схід України, так і після розгромів підпільної мережі румунською поліцією. Спроба налагодити кон-

такти з румунським урядом в справі співпраці і організації спільної боротьби проти радянської влади не мала свого завершення через статус М. Колотила, який прагнув виступити офіційним посередником між ОУН та урядом Румунії в період наступу радянських військ у 1944 році.

References

1. Duda A., Staryk V. (1995). *Bukovynskyi Kurin v boyakh za ukrainsku derzhavnist. 1918 – 1941 – 1944*. Kyiv-Tchernivtsi. [In Ukrainian].
2. Pidubnyi I. (1998). Problemy ukrainskoho natsionalistychnoho rukhu na Bukovyni v 30-i roky. *Zelena Bukovyna*. 1997–1998. 3–4/1, 32–34. [In Ukrainian].
3. Fostii I. (2004). *Pivnichna Bukovyna I Khotynshchyna u Druhii svitovii viini 1939–1945 rr.* Tchernivtsi: Tchernivetske oblasne viddilennya Poshukovo-vydavnychoho ahenstva «Knyha pamiaty Ukrainy», 2004. [In Ukrainian].